

miştir (Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, s. 47, 48; İbnü'l-Kiftî, II, 372).

Lugat, nahiv, şiir ve ahhâr rivayeti sahasında devrinin en önemli simalarından olan Riyâşî Ma'mer b. Müsennâ, Asmaî, Ebû Zeyd el-Ensârî ve Ahfş el-Evsat'tan sonra Basra dil mektebinin en meşhur temsilcilerinden biridir. Cermî, Ebû Osman el-Mâzinî, Tewvezî ve Ebû Hâtım es-Sicistânî gibi dilcilerle birlikte Basra dil mektebinin altıncı tabakası içinde yer alır. Riyâşî'ye Sibeveyhi'nin *el-Kitâb*'ını okutan hocası Mâzinî'nin eserin yarısına gelince talebesinin onu kendisinden daha iyi anladığını söylemesi, ayrıca Câhiz'in, *Kitâbü'l-Büldân*'ında Basra ricâinden söz ederken emsali bulunmayan üç dil âlimi Mâzinî, Riyâşî ve İbrâhîm b. Abdurrahman ez-Ziyâdî'nin bu şehirde yetiştiğini belirtmesi (İbnü'l-Kiftî, I, 283) Riyâşî'nin lugat ve nahiv ilmindeki gücünü kanıtlamaktadır. *el-Kitâb*'ın son yarısının genellikle lugat konularını içermesi bakımından Mâzinî bu alanda kendisinden daha yetkili olan Riyâşî'den istifade etmiştir (İbn Mis'ar et-Tenûhî, s. 79). Hadis âlimi Muhammed b. Abdüsselâm el-Huşenî, Mâzinî'nin i'rabda, Ebû Hâtım es-Sicistânî'nin şiir ve şiir riva-yetinde, Riyâşî'nin bunların hepsinde otorite olduğunu, Basralı dilcilerin ihtilâflı konularda her zaman Riyâşî'ye başvurduklarını ve onun görüşleri doğrultusunda hüküm verdiklerini söyler (İbnü'l-Kiftî, II, 370). Koyu bir Basra mektebi taraftarı olan Riyâşî, Kûfelîler'in dilleri bozuk kişilerden ve bölgelerden dil malzemesi derlediklerini ileri sürerek onları eleştirmiştir. Aynı zamanda sika bir râvî kabul edilen Riyâşî, Basra'da ortaya çıkan Zenci isyanı sırasında kendi camisinde âsiler tarafından öldürüldü.

Riyâşî'den kadim Arap şiiri, şiirlerdeki gramer, i'rab ve lugat meseleleri, şiirlerin söyleniş vesileleriyle şuarâ ahhârına dair birçok nakil öğrencisi Müberred'in *el-Kâmil*'i ve Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî'nin *Mecâlisü'l-ulemâ*'ı gibi eserlerde yer almaktadır. Kaynaklarda kendisine ait bazı dizeler aktarılmıştır. Çok yönlü bir âlim olmasına rağmen Riyâşî'nin lugata dair *Kitâbü'l-Hayl*, *Kitâbü'l-İbâl* ve *Kitâbü Ma'htelefet esmâ'ühû min kelâmi'l-Arab* olmak üzere sadece üç eserinin adına rastlanmaktadır. Bunlardan ilk ikisinin VII. (XIII.) yüzyılda Halep Kütüphanesi'nde mevcut olduğu kaydedilmekle birlikte (Sezgin, VIII, 97) hiçbir günümüze kadar gelmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müberred, *el-Kâmil* (nşr. M. Ahmed ed-Dâfî), Beyrut 1406/1986, I, 6, 54, 61, 106, 125, 154; ay-

nca bk. tür.yer.; Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *Mecâlisü'l-ulemâ* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1403/1983, s. 6, 8, 14, 47, 48, 56, 65, 134, 139, 184, 256; Sîrâfî, *Ahhârü'n-naḥviyyine'l-Baḥriyyîn* (nşr. F. Krenkow), Cezayir 1936, s. 89; Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Ṭabakâtü'n-naḥviyyîn ve'l-lugaviyyîn* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1392/1973, s. 97-99; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 262-276; İbn Mis'ar et-Tenûhî, *Târîḥu'l-ulemâ'i'n-naḥviyyîn* (nşr. Abdülfettâh M. el-Hulvî), Cize 1412/1992, s. 75-79; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhētü'l-elibbâ* (nşr. İbrâhîm es-Sâ-merrâî), Zerkâ 1985, s. 152-154; Hatîb, *Târîḥu Bağdâd*, XII, 138-140; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, Beyrut 1400/1980, XII, 44-46; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, I, 248, 283; II, 367-374; Brockelmann, *GAL*, I, 108; *Suppl.*, I, 168; Sezgin, *GAS*, VIII, 96-97.

MEHMET YAVUZ

RİYÂZET

(bk. SPOR).

RİYÂZET

(الرياضة)

Nefis terbiyesi anlamında
bir tasavvuf terimi.

Sözlükte "yabani bir hayvanı evcilleştirmek, serkeş atı eğitmek; egzersiz yapmak" gibi mânalara gelen *riyâzet* kelimesi tasavvuf terimi olarak nefsi eğitmek için onu birtakım tabii ve meşrû arzularından mahrum etmeyi ifade eder. İslâm'da nefsin haramlardan uzak tutulması emredilmiş, mekruh olan hususlardan sakınılması tavsiye edilmiştir. Süfîler, sâlikin nefsini mubah olan hazzlardan da mahrum ederek nefis üzerinde hâkimiyet kurması gerektiğine inanırlar. Riyâzet "nefsin şehvet denilen beden ve dünya ile ilgili arzularını kırmak, bunları etkisiz hale getirmek, nefsi aklın ve dinin tesbit ettiği sınırlar içinde tutmak" şeklinde de tanımlanmıştır. Bu anlamda riyâzet zühd, mücahede, mücadele, tahallî, nefis tezkiyesi ve tasfiyesi gibi tasavvuf terimleriyle yakın anlamlıdır. Tasavvufta, Hakk'ın emrine uymak ve aklı selîmin gösterdiği yolda yürümek için bütün kötülüklerin kaynağı olan nefisle (Yûsuf 12/53) mücadele halinde bulunmak, ona muhalefet etmek esastır. Nefsin yeme içme ve cinsel arzularını, mal mülk, makam mevki, şan şöret gibi dünyevî talep ve tutkularını denetim altında tutmak için yemeyi içmeyi, uyumayı, konuşmayı azaltarak zaruret ve ihtiyaç haliyle sınırlamak, diğer taraftan nefsi zor işlere koşmak, nefsin hileleri karşısında uyanık olmak riyâzetin esasını teşkil eder.

Nefis terbiyesinin şekli sâlikin yetenek ve hallerine göre değişir. Bu sebeple süfîler,

riyâzetin bilgili ve samimi bir rehberin denetiminde gerçekleştirilmesi gerektiği üzerinde önemle durmuşlardır. Gazzâlî bu yoldaki rehberin durumunu tabiilerle mukayese etmiş, hastanın hekim gözetiminde ilaç alması gerektiği gibi riyâzetin de bu işin erbabının kontrolünde yapılması gerektiğini söylemiştir (*İhya*³, III, 59). Usul-süz yapılan ağır riyâzetler kâmil insan olmayı temin etmediği gibi beden ve ruh sağlığının, aklî dengenin bozulmasına, bâtıl inançlara sapılmasına sebep olabilir (a.g.e., III, 19; İbn Haldûn, *Şifâ'ü's-sâ'il*, s. 31).

Gazzâlî'ye göre riyâzet dört türlüdür: Az yemek, az uyumak, az konuşmak, insanlârın eziyetlerine katlanmak. Az yemek şehveti öldürür, az uyumak iradeyi saflaştırır, az konuşmak tehlikelerden korur, eziyetlere katlanmak amaca ulaştırır. Zira cefaya tahammül ve eziyetlere sabretmekten daha zor bir şey yoktur (*İhya*³, I, 17, 71). Riyâzet ehlinin haline ve maksadına göre de riyâzetin çeşitli şekilleri vardır. Halk (avam) düzgün bir ahlâka sahip olmak, ihlâsla ibadet etmek, davranışında dürüst olmak, özel kişiler (havas) kendilerini tamamıyla Hakk'a vermek, daha özel kişiler ise (havâssü'l-havâs) mâsivâ ile olan ilgilerini kesip Hak'la dâimî beraberlik sağlamak için riyâzet yaparlar (İbn Kayyim el-Cevziyye, I, 511).

Hakikat bilgisine ulaşmanın iki temel şartından birinin sağlam irade, diğerinin riyâzet olduğunu söyleyen İbn Sînâ'ya göre riyâzetin üç amacı vardır. Birincisi Hakk'ın dışındaki şeyleri tercih etmeyi tamamıyla terketmektir; bu riyâzete gerçek zühd yardım eder. İkincisi, kötülükleri emreden nefsin (nefs-i emmâre) hoşnutluk kazanmış ve tatmin bulmuş nefse (nefs-i mutmainne) boyun eğmesini sağlamaktır; böylece nefsanî ve dünyevî vehimlerden uzaklaşarak ilâhî olanla bağlantılı vehim ve hayallere yükselmek mümkün olur. Bu riyâzet aşamasına ibadetler yardım eder. Riyâzetin üçüncü amacı sırrın latifleştirilmesidir. Bu riyâzete mûsiki ve güzel sözler yardımcı olur ve buna ancak aşk ile ulaşılabilir. İbn Sînâ'ya göre riyâzetin bu üç hedefi gerçekleştikten sonra sâlik önce fenâ, ardından bekâ hallerine erip Hakk'ı devamlı şekilde müşâhede eder (*el-İşârât*, s. 185-186).

Muhyiddin İbnü'l-Arabî edep, talep ve ilim olmak üzere üç türlü riyâzetten bahseder. Edep riyâzeti nefsin tabiatından çıkmak ve ondan kurtulmaktır. Fakat riyâzetle nefsin tabiatından kurtulmak ve varlığını ortadan kaldırıp başka bir tabiat ikâ-

me etmek mümkün değildir. Ancak nefsin tabiatının talep ettiği şeylerin sağlıklı ve doğru olması sağlanabilir. İbnü'l-Arabî riyâzetin ikinci türüne talep riyâzeti adını verir. Talep riyâzeti nefsin zelil kılınıp kulukta bulunmaya sevkedilmesiyle ahlâkın düzeltilmesidir. İbnü'l-Arabî'ye göre riyâzet iyi ve kötünün üzerinde dolaştığı dünya gibi olmaktadır. Böylece nefis Hakk'ın bütün tasarruflarına râzî olarak rızâ makamına ulaşır. Rızâ makamındaki sûfî zelliliğine, sınırlı varlığına ve cehaletine nisbetle Hakk'ın izzetine ve ilminin sonsuzluğuna boyun eğer. Üçüncü riyâzet türü ilim riyâzetidir ve riyâzetlerin en faydalısıdır. Âlim bir kulun en yüksek riyâzeti, Hakk'ı bir sûret üzere müşâhede ettiğinde onu inkâr etmeyip tenzihle sınırlamamasıdır. Talep riyâzeti nefsin islahıdır, ilim riyâzeti ise kulun Hakk'a dair bilgisini tenzihte teşbih, teşbihte tenzih ilkesince düzenlemesidir (*el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, II, 635; İsmâil Rusûhî Ankaravî, s. 153).

Her toplumda dinde ve İslâm'daki riyâzet ehline benzetilebilecek kişi ve gruplara rastlamak mümkündür. Yogi denilen Hint fakirlerinin maksadı riyâzet yaparak nefis, beden ve eşya üzerinde hâkimiyet kurmaktır. Ağır ve disiplinli bir riyâzet neticesinde riyâzet ehlinin birtakım olağan üstü haller zuhur edebilir. Takvâ sahibi sûfilerin riyâzeti şekil, muhteva ve gaye bakımından gayri müslimlerin riyâzetinden farklıdır. Tasavvufta mürid dinin emirlerine uymak, yasaklarından kaçınmak, daha iyi bir dinî hayat yaşamak için riyâzet yapar (ayrıca bk. ÇİLE).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "Riyâza" md.; *et-Ta'rifât*, "Riyâza" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 564; Hakîm et-Tirmizî, *Riyâzatü'n-nefs* (nşr. İbrâhim Şemseddin), Kahire 2002, s. 22, 60; Süleymî, *Tabakât*, s. 278, 365, 558; İbn Sinâ, *el-İşârât ve't-tenbihât: İşâretler ve Tembihler* (nşr. ve trc. Ali Durusoy v.dğr.), İstanbul 2005, s. 185-186; Kuşeyrî, *er-Risâle* (nşr. Abdülhalîm Mahmûd), Kahire 1966, s. 153, 165; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, s. 251-260; Heravî, *Menâzil*, s. 10; Gazzâlî, *İhyâ'*, I, 17, 71; III, 19, 47, 59, 64, 72, 86, 224, 358; Ebû Mansûr el-Abbâdî, *Şüfnâme* (nşr. Gulâm Hüseyin Yûsufî), Tahran 1347, s. 54; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, Kahire 1293, II, 634, 635; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, Kahire 1403/1983, I, 510-516; İbn Haldûn, *Mukaddime*, Beyrut 1983, s. 422; a.mlf., *Şifâ'ü's-sa'îl*, s. 31-32; Zerrûk, *Kavâ'idü't-tasavvuf* (nşr. M. Zehrâ en-Neccâr), Kahire 1381/1968, s. 35, 42; Şarânî, *et-Tabakât*, II, 86; İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Minhâcû'l-fukarâ*, Bulak 1256/1840, s. 108, 153; İbrâhim Hakkî Erzurumî, *Ma'rifetnâme*, İstanbul 1310, s. 298; Refik el-Acem, *Mevsû'âtü müşâlahâtü't-tasavvufi'l-İslâmî*, Beyrut 1999, s. 430-431.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

RİYÂZÎ

(ریاضی)

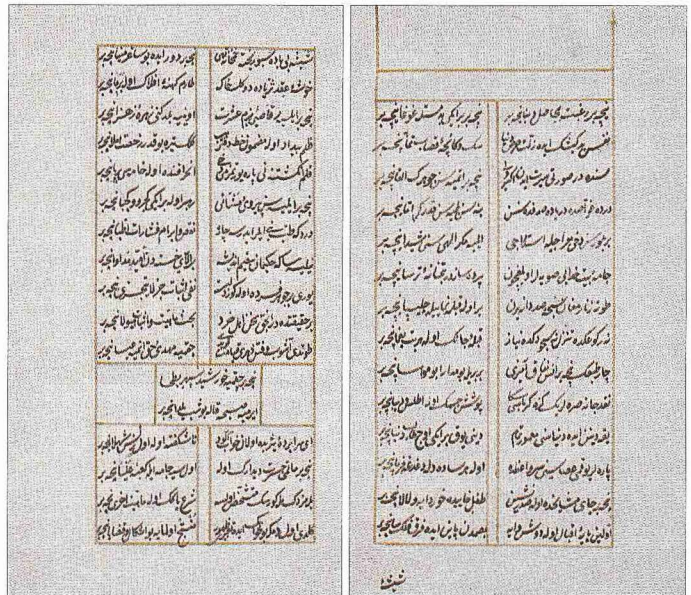
(ö. 1054/1644)

Divan şairi ve tezkire müellifi.

980 (1572) yılında babası Birgili Mustafa Efendi'nin kadılık yaptığı Mekke'de doğdu. Asıl adı Mehmed olup anne tarafından da köklü bir ulemâ ailesine mensuptur. Düzenli bir medrese eğitimi görüp Müeyyedzâde Abdülkadir Şeyhî Efendi'den mülâzım oldu. 1010 (1601) yılından itibaren Ahmed Paşa, Dâvud Paşa, Fatma Sultan, Siyavuş Paşa, Mihr ü Mâh ve Sahn-ı Semân medreselerinde müderrislik yaptı. 1019'da (1610) Edirne Beyazıt Medresesi'ne tayin edildiyse de oraya gitmedi ve iki yıllık bir aradan sonra tekrar Sahn-ı Semân'da görevlendirildi. 1022 (1613) yılından itibaren Yenişehir, Halep, Şam, Kudüs, Kahire kadılıklarında bulundu ve Cemâziyelâhîr 1034'te (Mart 1624) emekli edildi. Kulağı ağır işittiğinden "utrûş, esamm" lakaplarıyla anılan Riyâzî 29 Safer 1054 (7 Mayıs 1644) gecesi vefat etti. Riyâzî'nin ölüm yerini Belîğ, Bursalı Mehmed Tâhîr ve Muhibbî İstanbul diye kaydederken Hammer'den naklen Franz Babinger Kahire, Şemseddin Sâmî, Üsküplü Riyâzî ile karıştırdığı için Tirmişvar olarak gösterir. Mezarının nerede olduğu bilinmemektedir. Riyâzî'nin divanındaki bir mersiyesinden küçük yaşlarda öldüğü anlaşılan çocuklarından başka Riyâzîzâde lakabıyla bilinen, kadılık ve müderrisliklerde bulunmuş Mahmud Efendi, Lutfi mahlaslı, divan sahibi ve *Mevzû'âtü'l-ülûm* müellifi Ab-

dülatif Efendi ve Kapıcıbaşı Nasûhî Bey isimli üç oğlu daha vardır. Riyâzî, kendinden önce yaşayan şairlerden etkilendiği gibi kendinden sonraki şairleri de etkilemiştir. Kendi döneminde edebiyat muhitlerinde etkili sayıldığı, Kafzâde Fâizî, Azmîzâde Mustafa Hâletî, Şeyhülislam Yahyâ Efendi, Nev'îzâde Atâî gibi şairlerle dost olduğu, Nefî ve Tiffî Ahmed Çelebi'nin husumetini üzerine çektiği bilinmektedir.

Eserleri. 1. *Divan*. Tevhid ve münâcâtın bulunmadığı eserde yirmi beş kaside, terakibibend tarzında bir sâkinâme, bütün harflerde 652'si tam, on yedisi tamamlanmamış 669 gazel, sekizi Türkçe, biri Farsça dokuz kıta, 171 rubâî, seksen dokuz matla', on bir miyâne beyit bulunmaktadır. Şiirlerinde Bâkî'den Nedîm'e uzanan çizgide zaman zaman tasavvufî izleri, az da olsa hikemî anlayışı yansıtır ve daha çok zevkperest bir tavır göstermektedir. 2. *Sâkinâme*. 1054 beyitlik bu mesnevide hânendeler, sâzendeler, sazlar, mûsiki terimleri ve eğlenme şekilleriyle eğlence meclisleri anlatılmaktadır. 3. *Düstûrû'l-ameî*. Eserde 1050 civarında Farsça deyim, tabir, bazı kelimelerin Türkçe karşılıkları ve bunlarla ilgili Farsça şiirlerden örnekler yer almaktadır. *Divan*, *Sâkinâme* ve *Düstûrû'l-ameî*'nin metinleri Namık Açıkgoz tarafından doktora çalışması olarak incelenmiştir (bk. bibl.). 4. *Riyâzî's-suarâ*. 1607-1610 yılları arasında telif edilen ve Riyâzî'nin en önemli eseri olan tezkire Sultan I. Ahmed'e ithaf edilmiştir. Başlangıçtan yazıldığı tarihe kadar 424 Osmanlı şairini ihtiva eder. Tezkirede önce şair padişahlar kronolojik biçimde sıralan-

Riyâzî
divanının
ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Resid Efendi,
nr. 759)